

**«Ռուս-Հայկական համալսարան» բարձրագույն կրթության միջպետական
կրթական կազմակերպություն**

**Հաստատում եմ՝
Իրավունքի ինստիտուտի տնօրեն**

Քալաշյան Մ.Ա.

«23» հունիսի 2026 թ.

Իրավունքի ինստիտուտ

Институт права

Ինստիտուտ՝ Իրավունքի

Ամբիոն՝ Իրավունքի տեսության և Սահմանադրական իրավունքի

Հեղինակ՝ Ի.Գ.Թ., ավագ դասախոս Առաքելյան Ն.Ա.

ԴԱՍԸՆԹԱՅԻ ԱՌԱՐԿԱՅԱԿԱՆ ԾՐԱԳԻՐ

Դասընթաց՝ Քաղաքական և իրավական ուսմունքների պատմություն

Մասնագիտություն՝ 042101.00.7 Իրավագիտություն

**Մագիստրոսի կրթական ծրագիր՝ 042101.02.7 «Սահմանադրական
իրավունք, պետության և իրավունքի
տեսություն»**

1. Ներածություն

Քաղաքական եւ իրավական ուսմունքների պատմությունը մարդկության ոչ միայն իրավաքաղաքական, այլ նաեւ հոգեւոր մշակույթի կարեւորագույն բաղկացուցիչ է: Այն ներառում է նախորդ սերունդների հսկայական փորձը, ցույց է տալիս ազատության, իրավունքի, օրենքի, քաղաքականության եւ պետության ձեւավորման եւ զարգացման հիմնական ուղղություններն ու օրինաչափությունները: Տվյալ առարկան հնարավորություն է ընձեռում հասկանալ, թե ինչպես է տարբեր գաղափարների եւ մոտեցումների արդյունքում զարգանում պետության ու իրավունքի, ազատության, արդարության ու օրենքի վերաբերյալ ընկալումը: Առարկան ցույց է տալիս մարդկային հասարակարգի ողջ զարգացումը՝ նախնադարյան մարդուց մինչ ժամանակակից մարդ: Հայ իրավաքաղաքական մտքի խորքային ընկալումն առարկայի շրջանակներում իր հերթին հետապնդում է ոչ թե ծանոթագրական նպատակ, այլ հանդիսանում է մեր ժամանակներում կենսական նշանակություն ունեցող բաղադրիչ՝ առողջ հասարակություն եւ պետականություն կերտելու համար: Առարկան ներառում է նաեւ իրավունքի անտրոպոլոգիա առարկային բնորոշ եւ վերջինիցս վերցրած բազում օրինակներ եւ մոտեցումներ՝ իրենց տեսական եւ գործնական հատկանիշներով: Առարկայի շնորհիվ ուսանողները ունակ կլինեն ոչ միայն ձեռք բերել տեսական գիտելիքներ մարդկային պատմության իրավաքաղաքական զարգացումների վերաբերյալ, այլեւ կձեւավորեն գործնական հմտություններ տարբեր ժամանակաշրջանների ու աշխարհաքաղաքական միջավայրերի զարգացումների փոխադարձ կապը տեսնելու եւ դրանք այսօրվա իրականության, այդ թվում՝ ՀՀ Սահմանադրության ու օրենքների հետ համադրելու համար:

1.2. Առարկայի փոխկապակցվածությունը մասնագիտության (ուղղության) ուսումնական պլանի այլ առարկաների հետ

Քաղաքական և իրավական ուսմունքների պատմություն դասընթացը գտնվում է տրամաբանական և բովանդակային կապի մեջ այնպիսի առարկաների հետ, ինչպիսիք են Իրավունքի և պետության տեսությունը, Իրավունքի փիլիսոփայությունը,, Արտասահմանյան երկրների պետության և իրավունքի պատմությունը, և այլն:

1.3. Դասընթացի ծրագրի յուրացման արդյունքները

Դասընթացի յուրացման արդյունքում ձեռք են բերվում.

1. Հմտություններ՝ Վերլուծել պատմական և իրավական վարդապետությունների պատմության զարգացման հետ կապված խնդիրները և բացահայտել օրինաչափությունները:

2. Կարողություններ՝ կիրառել գիտելիքները գործնականում և կիրառել դրանք հետազոտություններում:

3. Գիտելիքներ՝ իրավական և քաղաքական վարդապետությունների զարգացման տեսություններ, շարժումներ և դպրոցներ:

2. Առարկայական ծրագիրը

2.1. Նպատակը և խնդիրները

Առարկայի նպատակը

Նպատակն է գիտելիքներ տրամադրել քաղաքական և իրավական դոկտրինաների տեսությունների և զարգացման միտումների վերաբերյալ:

Առարկայի խնդիրները

Խնդիրներն են քաղաքական և պատմական վարդապետությունների զարգացման ուսումնասիրություն, այս ոլորտում օրինաչափությունների բացահայտում, հիմնական իրավական, քաղաքական վարդապետությունների, գաղափարների, ինստիտուտների բովանդակության միջև կապերի ուսումնասիրություն դրանց զարգացման տարբեր փուլերում:

2.2. Դասընթացի ծանրաբեռնվածության ծավալը և ուսումնական աշխատանքի ձևերը

Դասընթացը ներառված է «Հիմնական դասընթացների կրթաբլոկում» 3 ակադեմիական կրեդիտ (108 ակադեմիական ժամ) աշխատատարությամբ, որից 16 ակադեմիական ժամ նախատեսվում է գործնական պարապմունքների համար: Դասընթացը նախատեսվում է ուսումնասիրել 1 ուսումնական տարվա առաջին կիսամյակում:

Ուսումնական աշխատանքի տեսակները	Ընդամենը, ակադ. ժամեր
1. Առարկայի ուսումնասիրման ընդհանուր աշխատատարությունն, այդ թվում՝	108
1.1. Լսարանային պարապմունքներ, այդ թվում՝	32
1.1.1. Դասախոսություններ	16
1.1.2. Գործնական պարապմունքներ, այդ թվում՝	16
1.1.2.1. Ստուգողական աշխատանքներ	
1.2. Ինքնուրույն աշխատանք, այդ թվում՝	76
1.2.1. Քննություններին նախապատրաստում	
1.2.2. Ինքնուրույն աշխատանքի այլ տեսակներ, այդ թվում՝ (նշել)	
1.2.2.1. Գրավոր ինքնուրույն աշխատանքներ	
1.2.2.2. Էսսե և ռեֆերատներ	
Ամփոփիչ ստուգում (քննություն, ստուգարք)	ստուգարք

2.3. Թեմատիկ պլան

Առարկայի բաժինները և թեմաները	Ընդամեն ը	Դասախոսու -թյուններ	Գործնական / սեմինար պարապմունքներ
1	2=3+4	3	4
Թեմա 1 Ներածություն: Դասընթացի ընդհանուր բնութագրում:	4	2	2
Թեմա 2 Հին Արևելք: Քաղաքական և իրավական ուսմունքներ զարգացման հիմնախնդիրները:	4	2	2
Թեմա 3 Հին Հունաստան: Քաղաքական և իրավական ուսմունքների զարգացման հիմնախնդիրները:	4	2	2
Թեմա 4 Հին Հռոմ: Քաղաքական և իրավական ուսմունքների զարգացման հիմնախնդիրները:	4	2	2
Թեմա 5 Միջնադար: Քաղաքական և իրավական ուսմունքների զարգացման հիմնախնդիրները:	4	2	2
Թեմա 6 Վերածնունդ: Քաղաքական և իրավական ուսմունքների զարգացման հիմնախնդիրները:	4	2	2
Թեմա 7 Նոր Ժամանակներ: Քաղաքական և իրավական ուսմունքների զարգացման հիմնախնդիրները:	4	2	2
Թեմա 8 Նորագույն Ժամանակաշրջան: Քաղաքական և իրավական ուսմունքների զարգացման հիմնախնդիրները:	4	2	2
Ընդամենը	32	16	16

2.4. Դասընթացի բաժինների համառոտ բովանդակությունը

Թեմա 1. Ներածություն: Դասընթացի ընդհանուր բնութագրում:

Քննարկվում են հետևյալ կատեգորիաները՝ առարկայի օբյեկտը և սուբյեկտը՝ քաղաքական և իրավական վարդապետությունների պատմության խնդիրներ, մեթոդաբանություն, նպատակներ և խնդիրներ:

Թեմա 2. Հին Արևելք: Քաղաքական և իրավական ուսմունքներ զարգացման հիմնախնդիրները:

Ուսումնասիրվում են Հին Հնդկաստանի, Հին Չինաստանի, Հին Եգիպտոսի և Հին Բաբելոնի հիմնական քաղաքական և իրավական ուսմունքները:

Թեմա 3. Հին Հունաստան: Քաղաքական և իրավական ուսմունքների զարգացման հիմնախնդիրները:

Ուսումնասիրվում են այնպիսի փիլիսոփաներ, ինչպիսիք են Սոկրատեսը, Հիպոկրատեսը, Դեմոկրիտոսը, Պլատոնը, Արիստոտելը, Էպիկուրոսը, Պոլիբիոսը, սոփեստները և ստոյիկները:

Թեմա 4. Հին Հռոմ: Քաղաքական և իրավական ուսմունքների զարգացման հիմնախնդիրները:

Ուսումնասիրվում են Ցիցերոնի և հին հռոմեական փիլիսոփաների գաղափարները:

Թեմա 5. Միջնադար: Քաղաքական և իրավական ուսմունքների զարգացման հիմնախնդիրները:

Ուսումնասիրված են Թոմաս Աքվինացու և Մարսիլիուս Պադուայի գաղափարները:

Թեմա 6. Վերածնունդ: Քաղաքական և իրավական ուսմունքների զարգացման հիմնախնդիրները:

Ուսումնասիրվում են Վերածննդի, Ռեֆորմացիայի հիմնական բնութագրերը, Ն. Մաքիավելիի, Ֆ. Բեկոնի և Ժ. Բոդինի գաղափարները: Թեմա 7. Իրավունքի աղբյուրները

Թեմա 7. Նոր Ժամանակներ: Քաղաքական և իրավական ուսմունքների զարգացման հիմնախնդիրները:

Ուսումնասիրվում են Նոր դարաշրջանի հիմնական բնութագրերը, ինչպես նաև Թոմաս Հոբսի, Ջոն Լոկի, Հենրի Գրոտիուսի և Շառլ Մոնտեսկյոյի գաղափարները:

Թեմա 8. Նորագույն Ժամանակաշրջան: Քաղաքական և իրավական ուսմունքների զարգացման հիմնախնդիրները:

Ուսումնասիրվում են ժամանակակից դարաշրջանի հիմնական բնութագրերը, միջազգային իրավունքի և մարդու իրավունքների իրավունքի դերն ու զարգացումը՝ որպես քաղաքական և իրավական վարդապետությունների պատմության զարգացման արդյունք:

2.5. Տեսական բլոկ և իրավական ակտեր

1. Քաղաքական և իրավական դոկտրինների պատմություն, Համալսարանների համար դասագիրք, գլխավոր խմբագիր՝ Ռուսաստանի գիտությունների ակադեմիայի ակադեմիկոս, իրավագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր Վ. Ս. Ներսեսյանց, 4-րդ հրատարակություն, վերանայված և լրացված, NORMA հրատարակչություն, Մոսկվա, 2004թ.
2. Մարդկային արժանապատվության պաշտպանությունը կենսաբժշկության դիսկուրսում, Ն. Առաքելյան, Եգեա, Երևան, 2021թ.
3. Ֆերնանդա Պիրիե, Իրավունքի մարդաբանություն, Օքսֆորդ, 2013թ.
4. Քաղաքական և իրավական դոկտրինների պատմություն, գլխավոր խմբագիր՝ իրավագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր Օ. Է. Լեյստ, «Ջերցալո» հրատարակչություն, 2006թ.
5. Դարոն Աջեմօղլու և Ջեյմս Ա. Ռոբինսոն, Ինչու են ազգերը ծախսողվում, Profile Books, 2013թ.
6. Ա. Ռևազյան, MAKARATS, Հատոր 1, Հայեր և շումերներ
7. սրտառուչ
8. Հ. Պ. Բլավացկի, Գաղտնի դոկտրին, Էսսե 3 հատորով
9. Ավագյան Ռ. Օ., ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՀՈՒՇԱՐՁԱՆՆԵՐԸ, ԴՐԱՆՑ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐԸ ԵՎ ԱՅԼ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՆԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՀԵՏ ՓՈԽԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ, (Այս հոդվածը պատկանում է «Հայ իրավական մտքի գանձարան» շարքին)
10. Արտաշաշատրա կամ քաղաքականության գիտություն, թարգմանություն սանսկրիտից, հրատարակությունը պատրաստել է Վ. Ի. ԿԱԼՅԱՆՈՎԸ, ԽՍՀՄ ԳԱ հրատարակչություն, Մոսկվա • Լենինգրադ, 1959
11. Օրենքներ 12 աղյուսակ:
12. Հուստինիանոսի օրենսգիրք (Corpus Juris Civilis)
13. Դասընթացի ընթացքում քննարկված մտածողների և փիլիսոփաների ցանկացած աշխատություն:
14. Խրախուսվում է այս թեմային վերաբերող ցանկացած այլ գրականության ուսումնասիրությունը:

Իրավական ակտեր

1. ՀՀ Սահմանադրություն,

2. Դասընթացում քննարկվող երկրների սահմանադրություններ (Ռուսաստան, Հունաստան, Ֆրանսիա, Գերմանիա, Իռլանդիա և այլն)
3. Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիր (ընդունվել է 10.12.1948 ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի կողմից):
4. Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության կոնվենցիա (եզրափակվել է Հռոմում 04.11.1950) (փոփ. և լրաց. 11.05.1994):
5. Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիր (ընդունվել է 1966 թվականի դեկտեմբերի 16-ի Գլխավոր ասամբլեայի 2200 Ա (XXI) բանաձևով):
6. Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիր (ընդունվել է 1966 թվականի դեկտեմբերի 16-ի Գլխավոր ասամբլեայի 2200 Ա (XXI) բանաձևով):
7. Դասընթացում քննարկվող Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի որոշումներ:

2.6. Սեմինարների/գործնական պարապմունքների/լաբորատոր սեմինարների ամփոփում

Բանավոր սեմինարները կանցկացվեն ինտերակտիվ քննարկումների տեսքով:

2.7. Դասընթացի նյութատեխնիկական ապահովում

Դասագրքեր, հոդվածներ, մենագրություններ:

3. Գնահատման ռեսուրսներ (նշված են գիտելիքների մակարդակը գնահատելու համար անհրաժեշտ նյութերը՝ համաձայն առարկայի ուսումնական ծրագրի բովանդակության):

3.1. Հարցեր և առաջադրանքներ ուսանողական ինքնուրույն աշխատանքի համար

1. Հավասարության խնդիրը Չինաստանում:
2. Հավասարության խնդիրը Հնդկաստանում:
3. Ազատության ձևերը Հին Արևելքում:
4. Իրավաբանության զարգացումը Հին Չինաստանում:
5. Հին չինացի իրավաբանների գաղափարները արդիական են ժամանակակից իրականության մեջ:
6. Կոնֆուցիականություն. ի՞նչ փոխվեց Հին Չինաստանում:
7. Հավասարության հասկացությունը Հին Հունաստանում: Առարկայական կապ հավասարության ժամանակակից հասկացության հետ:
8. Կառավարման ձևեր. հին հույն փիլիսոփաների քննարկում:
9. Բնական իրավունքի բովանդակությունը Հին աշխարհում:
10. Վերածնունդ. հիմնական դրսևորումներ, հիմնարար գաղափարներ:

11. Պետության առաջացման պատճառները. ժամանակակից փիլիսոփաների քննարկում:

12. Նոր ժամանակներ և միջազգային իրավունք:

3.2. Թեմաներ հոդվածների, ակնարկների և անկախ աշխատանքի այլ ձևերի համար

1. Բրահմանիզմի քաղաքական և իրավական վարդապետությունները:

2. Բուդդիզմի քաղաքական և իրավական վարդապետությունները:

3. Դաոսիզմի քաղաքական և իրավական վարդապետությունները:

4. Մոհիզմի քաղաքական և իրավական վարդապետությունները:

5. Կոնֆուցիականության քաղաքական և իրավական վարդապետությունները:

6. Պլատոնի փիլիսոփայության քաղաքական և իրավական վարդապետությունները:

7. Արիստոտելի փիլիսոփայության քաղաքական և իրավական վարդապետությունները:

8. Տիցերոնի փիլիսոփայության քաղաքական և իրավական վարդապետությունները:

9. Պոլիբիոսի փիլիսոփայության քաղաքական և իրավական վարդապետությունները:

10. Ն. Մաքիավելիի փիլիսոփայության քաղաքական և իրավական վարդապետությունները:

11. Ժ. Բոդինի փիլիսոփայության քաղաքական և իրավական վարդապետությունները:

12. Հ. Հրոցիուսի փիլիսոփայության քաղաքական և իրավական վարդապետությունները:

13. Ջոն Լոքի փիլիսոփայության քաղաքական և իրավական վարդապետությունները: 14. Քաղաքական և իրավական վարդապետություններ Շառլ Մոնտեսքյոյի փիլիսոփայության մեջ:

15. Միջազգային իրավունքը և մարդու իրավունքների իրավունքը որպես քաղաքական և իրավական վարդապետությունների պատմության զարգացման արդյունքներ:

3.3. Քննության հարցերի ցանկ

1. Բրահմանիզմի քաղաքական և իրավական վարդապետությունները:

2. Բուդդիզմի քաղաքական և իրավական վարդապետությունները:

3. Դաոսիզմի քաղաքական և իրավական վարդապետությունները:

4. Մոհիզմի քաղաքական և իրավական վարդապետությունները:

5. Կոնֆուցիականության քաղաքական և իրավական վարդապետությունները:

6. Պլատոնի փիլիսոփայության քաղաքական և իրավական վարդապետությունները:
7. Արիստոտելի փիլիսոփայության քաղաքական և իրավական վարդապետությունները:
8. Յիցերոնի փիլիսոփայության քաղաքական և իրավական վարդապետությունները:
9. Պոլիբիոսի փիլիսոփայության քաղաքական և իրավական վարդապետությունները:
10. Ն. Մաքիավելիի փիլիսոփայության քաղաքական և իրավական վարդապետությունները:
11. Յ. Բոդինի փիլիսոփայության քաղաքական և իրավական վարդապետությունները:
12. Հ. Հրոցիուսի փիլիսոփայության քաղաքական և իրավական վարդապետությունները:
13. Զ. Լոկի փիլիսոփայության քաղաքական և իրավական վարդապետությունները:
18. Քաղաքական և իրավական վարդապետությունները
- Կ. Մոնտեսքյոյի փիլիսոփայության մեջ:
14. Միջազգային իրավունքը և մարդու իրավունքների իրավունքը որպես քաղաքական և իրավական վարդապետությունների պատմության զարգացման արդյունքներ:

3.4. Հարցեր և առաջադրանքներ անկախ ուսանողական աշխատանքի համար

1. Օրենքի առջև հավասարության խնդիրը Չինաստանում:
2. Օրենքի առջև հավասարության խնդիրը Հնդկաստանում:
3. Ազատության ձևերը Հին Արևելքում:
4. Իրավաբանության զարգացումը Հին Չինաստանում:
5. Հին չինացի իրավաբանների գաղափարները արդիական են ժամանակակից իրականության մեջ:
6. Կոնֆուցիականություն. Ի՞նչը փոխեց այն Հին Չինաստանում:
7. Օրենքի առջև հավասարության հասկացությունը Հին Հունաստանում: Առարկայական կապ հավասարության ժամանակակից հասկացության հետ:
8. Կառավարման ձևեր. Հին հույն փիլիսոփաների քննարկում:
9. Բնական իրավունքի բովանդակությունը Հին աշխարհում:
10. Վերածնունդ. Հիմնական դրսևորումները, հիմնարար գաղափարները:
11. Պետության առաջացման պատճառները. Ժամանակակից փիլիսոփաների քննարկում:
12. Ժամանակակից ժամանակներ և միջազգային իրավունք:

4.5 Քննության հարցերի նմուշներ

1. Քաղաքական և իրավական վարդապետությունները Ցիցերոնի փիլիսոփայության մեջ:
2. Հ. Հրոցիուսի փիլիսոփայության քաղաքական և իրավական վարդապետությունները:
3. Ինչպե՞ս է Հին Հունաստանում օրենքի առջև հավասարության գաղափարը կապված օրենքի առջև հավասարության ժամանակակից հայեցակարգի հետ:

4. Գնահատման ընթացակարգերը սահմանող մեթոդական նյութեր

4.1. Գիտելիքների շարունակական գնահատման ձևերը

1. Սեմինարներ. Տեսական թեմաների բանավոր քննարկում:
2. Գրավոր զեկույց (ընտրված ուսանողի կողմից): Տևողությունը՝ 5-7 էջ: Ուսանողը գնահատվում է վերլուծության անկախության, վարդապետության օգտագործման և տրամաբանության համար:

4.2. Ավարտական գնահատում (ստուգաթղթ)

- Ձևաչափ՝ Բանավոր
- Հարցերի կառուցվածք՝ 2 տեղեկատվական հարց և մեկ վերլուծական հարց
- Ժամանակային սահմանափակում՝ 20 րոպե նախապատրաստման համար (առանց նյութերի):

4.3. Գնահատման կարգ

Յուրաքանչյուր պատասխան գնահատվում է 0-100 միավորանոց սանդղակով, ապա վերածվում է 7 միավորանոց սանդղակի:

Միավորներ	Գնահատական	Նկարագրություն
88–100	A	Գերազանց
76–87	B	Շատ լավ
64–75	C	Լավ
52–63	D	Միջին
40–51	E	Բավարար
20–39	FX	Անբավարար

Միավորներ	Գնահատական	Նկարագրություն
0-20	F	Անբավարար

4.4. Քննության թերթիկի գնահատականը

- 2 տեղեկատվական հարց՝ մինչև 60 միավոր:
- Վերլուծական հարց՝ մինչև 40 միավոր:

Նշված գնահատման բաշխումը կարող է փոփոխվել՝ կախված հարցերի դժվարությունից:

4.5. Գնահատման չափանիշներ

Գնահատման ժամանակ հատուկ ուշադրություն է դարձվում հետևյալին՝

- Պատասխանի վերլուծական բնույթը (սահմանումների պարզ թվարկման փոխարեն):
- Իրավական փաստարկների առկայությունը (ինչու է որոշակի մոտեցումը ճիշտ):
- Կոնկրետությունը (կանոնակարգերին հղումներ, դոկտրինալ դիրքորոշումներ, օրինակներ):
- Կառուցվածքը (ներածություն, հիմնական մաս, եզրակացություն յուրաքանչյուր ենթակետի համար):

5. Մեթոդաբանական բլոկ

5.1. Դասավանդման մեթոդներ

Ուսանողների համար մեթոդաբանական առաջարկություններ՝ սեմինարներին, գործնական կամ լաբորատոր պարապմունքներին նախապատրաստվելու և որոշակի առարկայի ուսումնասիրության մեջ ուսանողական անկախ աշխատանքը կազմակերպելու վերաբերյալ:

1. Սեմինարային դասընթացների համար անհրաժեշտ է վերանայել յուրաքանչյուր թեմայի վերաբերյալ դոկտրինալ աղբյուրները:
2. Հստակ կառուցեք ձեր պատասխանը՝ ներածություն, հիմնական մաս և եզրակացություն:
3. Հիմնավորեք ձեր դիրքորոշումը՝ հղումներ կատարելով դոկտրինալ մոտեցումներին:

5.2. Քննությանը նախապատրաստվելիս խորհուրդ է տրվում օգտագործել.

Հիմնական դասագիրքը «Քաղաքական և իրավական դոկտրինաների պատմություն» ուսումնական ձեռնարկն է համալսարանների համար, խմբագրվել է Ռուսաստանի գիտությունների ակադեմիայի ակադեմիկոս, իրավագիտության

դոկտոր, պրոֆեսոր Վ.Ս. Ներսեսյանցի կողմից, 4-րդ հրատարակություն,
վերանայված և լրացված, NORMA հրատարակչություն, Մոսկվա, 2004թ.